

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Юридичний факультет

СХВАЛЕНО

Вченою Радою
ЧНУ імені Петра Могили

Протокол № 1
«17» січня 2024 р.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Ректор ЧНУ імені Петра Могили

 Леонід Клименко
«17» січня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(факультатив)

«Антикорупційні європейські стандарти та їх запровадження в Україні»,

Спеціальність 081 Право

Розробники

доц. Валецька О.В.
доц. Ткаля О.В.
доц. Каплій О.В.

Погодженно:
декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро СІЧКО

Миколаїв – 2024 рік

Опис навчальної дисципліни. Мета, завдання та результати вивчення дисципліни

Конституційно закріплений стратегічний курс на набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі включає імплементацію європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя. В руслі сучасної євроінтеграційної політики нашої держави першочергове значення набуває розвиток навичок і компетенцій молодих людей, а також їх активної громадянської позиції, участь молоді в демократичних процесах та зміцнення європейської ідентичності.

В той же час корупція негативно впливає на авторитет держави, ставить під сумнів дотримання принципів верховенства права, ефективної діяльності державних органів та взаємодії гілок влади. Вона призводить до дискредитації апарату державного управління: знижується довіра до влади, люди перестають вірити у процедуру її формування; спостерігається відчуження влади від суспільства та громадських інститутів; девальвується значення права та закону як інструментів регулювання громадського життя. Правова складова корупції відображається у гальмуванні прийняття необхідних законів або прийняття таких, які дають можливість неоднозначного їх тлумачення.

Європейська Рада на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 р. ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата в Європейський Союз, але серед вимог є антикорупція, включно з призначенням керівника САП.

Одним із значимих заходів протидії корупційним проявам є інформаційне забезпечення громадян. Це передбачає аналіз законів, міжнародних антикорупційних стандартів з тим, щоб, проаналізувавши, чітко, лаконічно і дохідливо пояснити їх значення громадянам, сформувати в громадянському суспільстві несприятливе ставлення до корупції.

Саме тому курс «Антикорупційні європейські стандарти та їх запровадження в Україні» в межах прекуту «Еразмус+» (програма ЄС у сфері освіти, навчання, молоді та спорту на період 2021-2027 рр.) є значимим та актуальним.

Дисципліна «Антикорупційні європейські стандарти та їх запровадження в Україні» розрахована на 3 кредити (90 годин). Курс представляє собою 14 годин лекційних занять, 14 годин практичних занять. В основі аудиторної роботи теоретична та практична підготовка - проведення освітніх лекцій, семінарів, тренінгів, вебінарів, дискусійних клубів, коучинг, групових (5-10 чоловік) та індивідуальних заходів по вирішенню особливих юридичних ситуацій, практичних та тестових завдань тощо.

В тому числі курс включає 10 годин підготовки та проведення круглих столів в рамках постійних конференцій ЧНУ імені Петра Могили - Студентських Могилянських читань проводиться круглий стіл «Європейські антикорупційні стандарти та шляхи їх запровадження в Україні» та в рамках студентської секції «Ольвійського форуму» проводиться круглий стіл «Академічна доброчесність як сукупність етичних принципів та правових норм учасників освітнього процесу». До цих заходів залучаються представники органів державного управління та місцевого самоврядування, прокуратури, адвокатури та суддів, а також громадських організацій.

Мета: ознайомлення з антикорупційними стандартами, виробленими в ЄС, формування у студентів системи знань та інших компетентностей щодо міжнародно-правових стандартів і механізмів запобігання та протидії корупції, особливостей їх імплементації у національне законодавство, опанування найкращих практик європейських країн у сфері запобігання та протидії корупції, а також формування активної громадянської позиції та закріплення практичних навичок протидії корупційним проявам не тільки під час навчання, але й у повсякденному житті.

Завдання навчальної дисципліни - антикорупційне навчання, як основа запобігання корупції та виховання правосвідомості і громадянської етики, усвідомлення персональної відповідальності і негативного ставлення до корупції та оволодіння знаннями про механізми запобігання корупції в усіх сферах суспільного життя:

- формування системи теоретичних знань про стандарти і механізми запобігання та протидії корупції і найкращі практики європейських країн у цій сфері;

- зорієнтувати студентів в основних нормах антикорупційних міжнародних актів та законодавстві України про запобігання корупції;
- ознайомити студентів з специфікою діяльності антикорупційних інститутів Європейського Союзу та основних правових засад їх діяльності;
- розкрити основні напрямки політики ЄС щодо запобігання корупції та антикорупційні стандарти ЄС
- визначення актуальних проблем імплементації європейських стандартів у сфері запобігання та протидії корупції у національне законодавство набуття студентами знань щодо:
- визначити основні антикорупційні євроінтеграційні перспективи України у контексті викликів ХХІ століття.
- Формування свідомої української молоді з розумінням європейських цінностей, зокрема антикорупційних стандартів; сприйняття та застосування критеріїв академічної доброчесності

У результаті засвоєння навчальної дисципліни «Антикорупційні європейські стандарти та їх запровадження в Україні», студенти повинні **мати уявлення** про:

- європейські стандарти і механізми запобігання та протидії корупції;
- особливості імплементації антикорупційних стандартів ЄС у національне законодавство;

знати:

- основні засади та процедури міжнародного та європейського співробітництва у сфері запобігання та протидії корупції;
- основні положення та зміст конвенцій, резолюцій, директив, інших нормативних і рекомендаційних документів Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, Організації економічного співробітництва та розвитку у сфері запобігання та протидії корупції;
- тенденції розвитку європейських стандартів запобігання та протидії корупції, а також їх вплив на національне законодавство;
- найкращі практики Європейського Союзу запобігання та протидії корупції;

уміти:

- характеризувати антикорупційну діяльність Європейського Союзу;
- здійснювати оцінку стану відповідності національного законодавства міжнародно-правовим стандартам у сфері запобігання та протидії корупції;
- розбудовувати систему запобігання корупції на основі положень міжнародних стандартів

В результаті вивчення дисципліни студент отримує:

Загальні компетентності:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
3. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.
4. Здатність реалізувати свої права та свої обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
5. Здатність зберігати та приумножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку права, його місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

Фахові компетентності:

1. Здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин національного права, а також змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.
2. Знання і розуміння основ правового регулювання обігу публічних грошових коштів.
3. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти.
4. Здатність аналізувати правові проблеми, формувати та обґрунтовувати правові позиції.
5. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.
6. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та

інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

7. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Програмні результати навчання:

Соціально-гуманітарна ерудованість

1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

2. Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання.

3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

4. Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми.

5. Давати короткий висновок щодо окремих фактичних обставин (даних) з достатньою обґрунтованістю.

6. Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему.

Дослідницькі навички

7. Складати та узгоджувати план власного дослідження і самостійно збирати матеріали за визначеними джерелами.

8. Використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин.

9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

Комунікація

10. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово, правильно вживаючи правничу термінологію.

11. Володіти базовими навичками риторики.

12. Доносити до респондента матеріал з певної проблематики доступно і зрозуміло.

13. Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту.

Професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій

14. Належно використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для своєї професійної діяльності.

15. Вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних.

16. Демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності.

17. Працювати в групі, формуючи власний внесок у виконання завдань групи.

Праворозуміння

18. Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи.

19. Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права.

20. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

Правозастосування

21. Застосовувати набуті знання у різних правових ситуаціях, виокремлювати юридично значущі факти і формувати обґрунтовані правові висновки.

22. Готувати проекти необхідних актів застосування права відповідно до правового висновку зробленого у різних правових ситуаціях.

23. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

2. Програма навчальної дисципліни

Денна форма:

№	Теми	Лекції	Практичні (семинарські, лабораторні, півгрупові)	Самостійна робота
1.	Тема 1. Основні теоретико-правові підходи до розуміння поняття «корупція» як транснаціональної проблеми. України	2	2	8
2.	Тема 2. Антикорупційні міжнародні акти та законодавство України	2	2	8
3.	Тема 3. Політика ЄС щодо запобігання корупції. Антикорупційні стандарти ЄС.	2	2	8
4.	Тема 4. Європейські інституції протидії корупції.	2	2	8
5.	Тема 5. Адаптація національного антикорупційного законодавства до надбань Європейського Союзу	2	2	8
6.	Тема 6. Антикорупційна політика України: стратегія та основні напрямки реалізації. Суб'єкти протидії.	2	2	10
7.	Тема 7. Європейські стандарти участі громадськості в запобіганні корупції. Захист викривачів. Академічна доброчесність.	2	2	10
	Залік			2
	Всього за курсом	14	14	90

3. Зміст навчальної дисципліни

3.1. План лекцій

Денна форма

№	Тема заняття / план
1	<p>Тема 1. Основні теоретико-правові підходи до розуміння поняття «корупція» як транснаціональної проблеми.</p> <p>1. Поняття «корупції» та методи протидії корупції в міжнародних та європейських актах.</p> <p>2. Становлення законодавства щодо протидії корупції в Україні в сучасний період.</p> <p>3. Поняття, ознаки, види та причини корупції в Україні.</p>
2	<p>Тема 2. Антикорупційні міжнародні акти та законодавство України</p> <p>1. Міжнародні стандарти та механізми у сфері запобігання корупції: загальні положення та принципи.</p> <p>2. Конвенції та резолюції ООН, Ради Європи та Організації економічного співробітництва та розвитку щодо запобігання та протидії корупції</p> <p>3. Базове антикорупційне законодавство України у сфері запобігання корупції.</p> <p>4. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання і протидії корупції. Системні підходи до організації антикорупційної роботи.</p> <p>До участі можуть бути залучені представники органів державного управління та місцевого самоврядування, прокуратури, адвокатури та суддів, а також громадських</p>

	організацій.
3	<p>Тема 3. Політика ЄС щодо запобігання корупції. Антикорупційні стандарти ЄС.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Загальна характеристика та принципи антикорупційної політики ЄС 2. Питання запобігання та протидії корупції в засновницьких договорах і вторинному праві Європейського Союзу. 3. Універсальний та регіональний рівні протидії корупції в праві ЄС 4. Міжнародне співробітництво Європейського Союзу у сфері запобігання та протидії корупції.
4	<p>Тема 4. Європейські інституції протидії корупції.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Законодавча база боротьби з корупцією в ЄС. 2. Європейське бюро по боротьбі з шахрайством. 3. GREGO - орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу. 4. Сфера компетенції Євроюсту. 5. Характеристика основних функцій Європола у сфері протидії корупції. 6. Повноваження Європейської прокуратури (EPPO) у сфері протидії корупції.
5	<p>Тема 5. Адаптація національного антикорупційного законодавства до надбань Європейського Союзу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Євроінтеграційна політика України. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС. 2. Імплементация як спосіб здійснення та виконання державою міжнародно-правових норм. 3. Відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції. 4. Проблеми та перспективи імплементации міжнародних стандартів у сфері запобігання корупції.
6	<p>Тема 6. Антикорупційна політика України: стратегія та основні напрямки реалізації. Суб'єкти запобігання та протидії.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Антикорупційна політика України: цілі, завдання, сфери застосування. Антикорупційна стратегія 2021-2025 роки. 2. Державна антикорупційна програма України на 2023-2025 роки. 3. Механізм та комплекс заходів запобігання корупції. Коло осіб на яких воно поширюється. 4. Суб'єкти запобігання корупції та їх загальна характеристика. <p><u>Гостьова лекція:</u> залучаються представники антикорупційних органів, органів державного управління та місцевого самоврядування, прокуратури, адвокатури та суддів, а також громадських організацій</p>
7	<p>Тема 7.Європейські стандарти участі громадськості в запобіганні корупції. Захист викривачів. Академічна доброчесність.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Правові основи та досвід Європейського Союзу щодо участі громадськості в запобіганні корупції. 2. Правові підстави антикорупційної діяльності громадських організацій та окремих громадян в Україні. 3. Механізм участі громадських організацій у запобіганні корупції. 4. Утвердження культури доброчесності як принцип антикорупційної політики на 2021-2025 роки. Академічна доброчесність. 5. Роль інституту викривання в розбудові доброчесного суспільства та запобігання

<p>корупції в країні в цілому та в конкретній організації.</p> <p>6. Правові гарантії захисту прав і законних інтересів викривачів корупції. Забезпечення безпеки осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції.</p> <p><u>Гостьова лекція:</u> залучаються представники антикорупційних органів, органів державного управління та місцевого самоврядування, прокуратури, адвокатури та суддів, а також громадських організацій із запобігання корупції</p>
--

3.2. Тематика групових занять

№	Тема заняття / план
1	<p>Тема 1. Основні теоретико-правові підходи до розуміння поняття «корупція» як транснаціональної проблеми.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поняття «корупції» та методи протидії корупції в міжнародних та європейських актах. 2. Становлення законодавства щодо протидії корупції в Україні в сучасний період. 3. Поняття, ознаки, види та причини корупції в Україні. <p>Практичні завдання.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Зареєструватися на онлайн курс «Основи антикорупції для всіх і кожного» (Сайт НАЗК) і пройти Модуль 1: «Корупція як феномен» <ul style="list-style-type: none"> • Що таке корупція? • Типи та види корупції. • Теорії походження та причини корупції. • Наслідки корупції. • Корупція і добре урядування. • Корупція в українському та глобальному вимірах. 2. Спільний перегляд навчального фільму «Що таке корупція?» і відповідь на питання: <ol style="list-style-type: none"> 1) Чи стикалися ви с проявом корупції? 2) Чому розповсюджена корупція на побутовому рівні? 3) Чи відрізняється корупція від хабаря, подяки чи компенсації? 3. Зустріч із запрошеним гостем на тему: «Корупція в сучасному українському суспільстві». 4. Змодельовати ситуацію: Ви потрапили в ситуацію, коли вимагають дати гроші за (надану послугу, вчинення певних дій, пришвидшення вирішення питання). Ваша реакція на таку вимогу та подальші дії.
2	<p>Тема 2. Антикорупційні міжнародні акти та законодавство України</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Міжнародні стандарти та механізми у сфері запобігання корупції: загальні положення та принципи. 2. Конвенції та резолюції ООН, Ради Європи та Організації економічного співробітництва та розвитку щодо запобігання та протидії корупції 3. Базове антикорупційне законодавство України у сфері запобігання корупції. 4. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання і протидії корупції. Системні підходи до організації антикорупційної роботи. <p>Аналітичні завдання, ситуаційні кейси</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Подумайте, чи слід розглядати наведені нижче сценарії як приклади корупції (у деяких суспільствах наголошують, що така практика не має нічого спільного з корупцією) і як подолати виклик культур, які по-різному ставляться до дарування подарунків: <ul style="list-style-type: none"> - компанія у Сполучених Штатах Америки утримує курорт і безкоштовно запрошує високопоставлених суддів, політиків і бізнесменів провести час і поспілкуватися разом; - міського чиновника в Новій Зеландії, який відповідає за погодження дозволів на

будівництво, забудовник веде на розкішний обід, а потім на футбольний матч, де він сидить у корпоративній ложі;

- у сільській місцевості Мексики корумповані урядовці діляться частиною свого незаконно накопиченого багатства з місцевою спільнотою, фінансуючи заходи з безкоштовної їжі та алкоголю;

- Міністр громадських робіт у Квінсленді (Австралія), приймає акції видобувної компанії зі значною знижкою, яка планує інвестиції в нову шахту та супутню інфраструктуру.

Чи потрібні міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії корупції щодо врегулювання зазначених питань?

2. Порівняйте два сценарії:

конгресмен працює в законодавчому комітеті, який обирає місце для нової громадської будівлі. Одна з компаній володіє майном, прилеглим до однієї з ділянок, які розглядає комітет. Генеральний директор компанії пропонує 20 000 доларів США конгресмену в обмін на прихильний голос за сайт. Конгресмен приймає пропозицію;

член правління приватної корпорації працює в комітеті, який обирає місце для нової офісної будівлі. Інша компанія володіє майном, що прилягає до однієї з ділянок, які розглядає комітет. Генеральний директор іншої компанії пропонує члену правління 20 000 доларів США за голосування. Член правління приватної корпорації приймає пропозицію.

Хто у кожному конкретному випадку відчуває на собі негативний вплив корупції? Чи один сценарій гірший за інший? Якщо так, то чому? Чи слід вважати поведінку в обох випадках кримінальним правопорушенням? Наскільки суворо, якщо взагалі, повинні бути покарані кривдники? Чи потрібно взагалі запобігати та протидіяти корупції у приватному секторі?

Практичні завдання, коучинг.

1. Подивіться доповідь Крісті Фріланд «Зростання нових світових багатіїв» (2013 р.) на TED (https://www.ted.com/talks/chrystia_freeland_the_rise_of_the_new_global_super_rich?language=en#t-16728). У відео обговорюється виникнення нового класу плутократів, які надзвичайно могутні завдяки своєму багатству, та ілюструється, як дружний капіталізм сприяє поблажливим законам і результатам для багатих. Опишіть ваше розуміння зв'язку між корупцією та багатством. Чи вплинула корупція на формування сучасної політичної еліти України?

2. Подивіться виступ Бена Уорнера «Що таке належне управління?» на TED (https://www.youtube.com/watch?v=E6hWPDUUQ1w&ab_channel=TEDxTalks). Поясніть, що таке належне управління і чому воно важливе у сфері запобігання та протидії корупції. Як імплементація Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції впливає на розбудову в державі системи належного управління?

Дослідження міжнародних актів

1. Наведіть основні тези щодо запобігання та протидії корупції, які викладені у Віденській декларації «Про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття» (https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/vendec.shtml) та Бангкокській декларації «Взаємодія та заходи у відповідь: стратегічні спілки в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя» (https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bangkok_declaration.shtml)

2. Підготуйтеся до постатейного обговорення на практичному занятті Глави II «Заходи щодо запобігання корупції» Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

Розробіть порівняльну таблицю українського законодавства (з посиланням на конкретні статті та нормативно-правові акти) та положень Глави II «Заходи щодо запобігання корупції» Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Оцініть за 10-бальною шкалою відповідність законодавства України міжнародним стандартам, що закріплені у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції.

2. Проаналізуйте Кримінальний кодекс України та положення Глави III «Криміналізація та правоохоронна діяльність» Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Чи

відповідає вітчизняне законодавство у цій сфері міжнародним стандартам, що закріплені у Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції?

3 Тема 3. Політика ЄС щодо запобігання корупції. Антикорупційні стандарти ЄС.

1. Загальна характеристика та принципи антикорупційної політики ЄС
2. Питання запобігання та протидії корупції в засновницьких договорах і вторинному праві Європейського Союзу.
3. Універсальний та регіональний рівні протидії корупції в праві ЄС
4. Міжнародне співробітництво Європейського Союзу у сфері запобігання та протидії корупції.

Семінар-тренінг: Заняття може проводитись з елементами інтерактивної гри-дискусії, на якій одна група студентів представляє всі проблеми запровадження таких стандартів, неможливість швидкого їх запровадження, а інша група – визначає можливості їх запровадження та пропонує шляхи реформування вітчизняного законодавства відповідно до цих стандартів. Спікерами заходу можуть бути представники органів влади, правоохоронних та судових органів, громадських антикорупційних організацій.

Дискусійні питання

1. Чи можна назвати антикорупційні акти ЄС міжнародними стандартами запобігання та протидії корупції? Подумайте, щодо яких засад повинно українське законодавство відповідати цим актам.
2. Визначте напрями міжнародного співробітництва держав у сфері запобігання та протидії корупції. Подумайте над тим, навіщо держави співпрацюють у сфері запобігання та протидії корупції.
3. Обговорення-дискусія проблем правових засад Антикорупційних стандартів ЄС в сучасній міжнародній політиці.
4. Ознайомтесь зі ст. 20 («Незаконне збагачення») Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Підготуйте аргументи «за» і «проти» встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення.

Практичні завдання

1. Схематично зобразіть інституційні механізми запобігання та протидії корупції в Європейському Союзі. Які органи ЄС беруть участь у запобіганні та протидії корупції?
2. Проаналізуйте антикорупційні положення Конвенції про захист фінансових інтересів Європейського Союзу (1995 р.) та Конвенції з протидії корупції у діяльності посадових осіб Європейських Співтовариств та посадових осіб країн – членів Європейського Союзу (1997 р.). Чи відповідає законодавство України положенням цих Конвенцій? Порівняльний аналіз оформити у таблицю.

4 Тема 4. Європейські інституції протидії корупції.

1. Законодавча база боротьби з корупцією в ЄС.
2. Європейське бюро по боротьбі з шахрайством.
3. GREGO - орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу.
4. Сфера компетенції Євроюсту.
5. Характеристика основних функцій Європола у сфері протидії корупції.
6. Повноваження Європейської прокуратури (EPPO) у сфері протидії корупції.

Практичні завдання.

1. На навчальній платформі НАЗК на онлайн курс «Основи антикорупції для всіх і кожного» пройдіть у Модуль 3: «Антикорупційна політика» тему - Міжнародні стандарти у

сфері запобігання і протидії корупції.

2. Проаналізувати досвід окремих європейських держав щодо запобігання корупції і виділити окремі можливості імплементації норм у нашу правову систему.

3. Робота з кейсами :

- Справа «Горайнова проти України» (Заява № 41752/09) від 08.01.2021 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f66#Text

- Справа «Боєць проти України» (Заява № 20963/08) від 30.04.2018 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c64#Text

- Судова справа Рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) «Monica Macovei v. Romania» від 28 липня 2020 року (Заява № 53028/14)
[file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/CASE%20OF%20MONICA%20MACOVEI%20v.%20ROMANIA%20-%20\[Ukrainian%20Translation\]%20summary%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20Ukraine.pdf](file:///C:/Users/%D0%9E%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B0/Downloads/CASE%20OF%20MONICA%20MACOVEI%20v.%20ROMANIA%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20summary%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20Ukraine.pdf)

5 Тема 5. Адаптація національного антикорупційного законодавства до надбань Європейського Союзу

1. Євроінтеграційна політика України. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС.
2. Імплементація як спосіб здійснення та виконання державою міжнародно-правових норм.
3. Відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у сфері запобігання та протидії корупції.
4. Проблеми та перспективи імплементації міжнародних стандартів у сфері запобігання корупції.

Семінар тренінг: Тренінги передбачають групові роботи (презентації) студентів по представленню окремих інститутів ЄС. Семінар передбачає проведення групових (5-10 чоловік) та індивідуальних заходів по вирішенню особливих юридичних ситуацій. Передбачається оволодіння навичками роботи з джерельною базою, порівняльного аналізу нормативно-правових актів, правилами їх практичного застосування.

Проблемне питання. Диспут

1. Чи можна назвати антикорупційні акти ЄС міжнародними стандартами запобігання та протидії корупції? Подумайте, чи повинно українське законодавство відповідати цим актам.
2. Порівняйте діяльність Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та Ради Європи у сфері запобігання та протидії корупції. Яка з цих організацій, на Ваш погляд, є більш активною у сфері запобігання та протидії корупції? Відповідь обґрунтуйте.

Практичні завдання

1. Підготувати доповіді-презентації:
 - Підхід ЄС до підписання угод про асоціації: досвід зарубіжних країн
 - Структура Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною
 - Історичне значення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС в сфері запобігання корупції
 - Мета, стратегія та здійснення євроінтеграційної політики України щодо антикорупційного законодавства
2. Ознайомтесь із методологією дослідження «Індексу сприйняття корупції» (Corruption Perceptions Index). Яке місце займає Україна у цьому рейтингу? Які корупційні проблеми України окреслює Трансперенсі Інтернешнл? Підготуйте план заходів, який би сприяв зростанню України в «Індексі сприйняття корупції».
3. На підставі офіційних звітів міжнародних організацій визначте рівень імплементації

міжнародних стандартів у сфері антикорупційної політики в Україні.

Дослідження міжнародних та національних нормативних актів

1. Ознайомтесь з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з ругої сторони, (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text) та знайдіть зобов'язання України у сфері запобігання та протидії корупції. Чи виконала/виконує Україна положення Угоди у цій частині? Наведіть приклади міжнародної співпраці ЄС та України.

2. Проаналізуйте рекомендації для України, надані Групою держав по боротьбі з корупцією (GRECO), а також рекомендації, надані в рамках моніторингу Стамбульського плану дій з питань боротьби з корупцією Антикорупційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії Організації економічної співпраці та розвитку, імплементація Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС у частині запобігання і протидії корупції та плану дій у рамках Ініціативи «Партнерство "Відкритий Уряд"». Створіть карту цих рекомендацій.

3. Проаналізуйте Резолюцію (97) 24 Комітету міністрів Ради Європи «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_845#Text).

Чи відповідає український підхід до запобігання та протидії корупції цим принципам?

6 Тема 6. Антикорупційна політика України: стратегія та основні напрямки реалізації. Суб'єкти протидії.

1. Антикорупційна політика України: цілі, завдання, сфери застосування. Антикорупційна стратегія 2021-2025 роки.

2. Державна антикорупційна програма України на 2023-2025 роки.

3. Механізм та комплекс заходів запобігання корупції. Коло осіб на яких воно поширюється.

4. Суб'єкти запобігання корупції та їх загальна характеристика.

Ситуаційні кейси

1. Співробітнику ОДА доручили підготовку замовлення на передплатні видання для міністерства. Видавець одного журналу організовує безліч рекламних акцій для передплатників цього видання. В одній із таких рекламних акцій пропонується приз: проживання в нещодавно відкритому готелі зі СПА-салонем протягом семи днів плюс відвідування СПА-салону. Приз пропонується представнику ОДА, який організував передплату.

- дайте оцінку ситуації що склалася. Чи можна стверджувати що тут є конфлікт інтересів?

- як слід вчинити виходячи з моделі прийняття етичних рішень?

2. Працівник структурного підрозділу обласної державної адміністрації, який здійснює регулярні поїздки на засідання робочих груп Європейської комісії в Брюсселі та інших містах Європи, отримує запрошення від туристичної фірми на відкриття нового авіарейса до Відня. У запрошенні сказано, що на відкритті будуть присутні лояльні клієнти туристичної фірми. До програми відкриття включенні квитки на літак до Відня в обидва кінці, повний пансіон, проживання у п'ятизірковому готелі та прийом у концертному залі у Відні. Усі витрати за програмою оплачуються туристичною фірмою. Цей працівник користувався послугами цієї фірми для польотів у відрядження так і в особистих цілях.

- дайте оцінку ситуації що склалася. Чи можна стверджувати що тут є конфлікт інтересів? Як слід вчинити в цій ситуації.

3. Суддя районного суду Жук Д.Д. на підставі звернення адвоката підприємця Дубового С.А., який, у нетверезому стані розважаючись стрільбою з рушниць, убив двох випадкових перехожих, змінив арешт на підписку про невиїзд. За це рішення рідні Дубового С.А. подарували дорослій дочці Жук Д.Д. «позашляховик».

З'ясуйте, чи містяться в цих ситуаціях ознаки корупційних діянь. Якщо так, то які види корупційних правопорушень мають місце? Якщо ні, то чому? 2. Чи будуть нести юридичну

відповідальність порушники закону? Яку?

4. ОСОБА 1, працюючи з 16 березня 2005 року на посаді директора Біляївського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, своїм наказом № 15-к від 6 листопада 2012 року, на посаду провідного спеціаліста відділу соціальної роботи Біляївського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді призначено її доньку – ОСОБУ 2, яка перебувала у її підпорядкуванні. З 2011 року після набрання чинності антикорупційних законів, ОСОБА 1 жодних заходів до усунення конфлікту інтересів не вжила та керівництво про даний факт не повідомила.

Визначити, чи є ОСОБА 1 суб'єктом відповідальності за корупційні правопорушення. До якої відповідальності може бути притягнутий кожен із осіб. Які дії мав здійснити кожен із осіб щоб уникнути корупційного правопорушення.

Робота у групах. Дискусія.

1. Законодавством України встановлено значні обмеження для осіб, які вчинили корупційні злочини. Незалежно від ступеня тяжкості цих злочинів та інших фактичних обставин цих осіб позбавлено цілого ряду процесуальних прав, які мають особи, що вчинили інші злочини. Проведіть дискусію, у ході якої спробуйте визначити:

1) чи зможуть вплинути такі обмеження на результативність боротьби з корупцією у сфері прав людини;

2) чи не є запровадження таких обмежень порушенням принципу рівності прав громадян, який закріплено в статті 21 Конституції України.

2. Деякі юристи вважають, що запровадження електронного декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яке передбачає вільний цілодобовий доступ усіх охочих до електронних декларацій цих осіб, є дискримінаційною щодо них нормою. Юристи обґрунтовують своє твердження тим, що таке декларування позбавляє державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування права на особисте життя й права на захист персональних та конфіденційних даних, а також опосередковано впливає на рівність прав усіх громадян України, яка закріплена в статті 21 Конституції України та статтях 1 і 7 Загальної декларації прав людини.

Проведіть дискусію, у ході якої спробуйте спростувати або підтвердити істинність такого твердження.

7 Тема 7. Європейські стандарти участі громадськості в запобіганні корупції. Захист викривачів. Академічна доброчесність.

1. Правові основи та досвід Європейського Союзу щодо участі громадськості в запобіганні корупції.

2. Правові підстави антикорупційної діяльності громадських організацій та окремих громадян в Україні.

3. Механізм участі громадських організацій у запобіганні корупції.

4. Утвердження культури доброчесності як принцип антикорупційної політики на 2021-2025 роки. Академічна доброчесність.

5. Роль інституту викривання в розбудові доброчесного суспільства та запобігання корупції в країні в цілому та в конкретній організації.

6. Правові гарантії захисту прав і законних інтересів викривачів корупції. Забезпечення безпеки осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції.

Практичне завдання

1. На освітніх платформах пройти онлайн курси щодо Європейських стандартів участі громадськості в запобіганні корупції, Захисту викривачів, Академічної доброчесності. Наприклад:

- Онлайн-курс «Викривач у законі» на освітній платформі «Дія. Цифрова освіта». <https://osvita.diia.gov.ua/courses/vikrivac-u-zakoni?fbclid=IwAR3zoR7O17sphQ96R6k7YOAGlhaKDOsgpvSG-AcGgmbDyoOC8qYAmZRmisk>
 - Онлайн-курс «На захисті прав викривачів» на навчальній платформі «Study.NAZK». <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+up002+2023-02/about/>
 - *Онлайн-курс «Впливай – викривай!» на освітній платформі «Ed-era». <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/427>*
 - Онлайн-курс «Доброчесна державна служба» на навчальній платформі «Study.NAZK». <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+ak007+2023-05/about/>
 - Онлайн-курс «Доброчесна громада» на навчальній платформі «Study.NAZK». <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+ak006+2023-05/about/>
2. Переглянути розроблений бібліотекою ЧНУ ім. Петра Могили онлайн-курс з питань академічної доброчесності в університеті (<https://www.youtube.com/watch?v=v4vSzMC4538>) та підписанням Кодексу академічної доброчесності студента (<https://goo.su/2laX>)

Зустріч запрошеним гостем – представником громадської антикорупційної організації на тему: «Механізм участі громадських організацій у запобіганні корупції»

4.3. Завдання для самостійної роботи

Самостійна робота студентів здійснюється у таких формах:

- опрацювання нової наукової та навчальної літератури,
- законодавчих актів зарубіжних країн;
- робота над кейсами;
- виконання практичних завдань, самотестування;
- написання есе та рефератів;
- підготовка тез доповідей на науково-практичні конференції;
- участь у конкурсах студентських наукових праць;
- підготовка до практичних занять, колоквиумів і тестування.

Участь у проходженні онлайн-курсів (в тому числі організованими стейкхолдерами) з отриманням сертифікатів щодо антикорупційних стандартів України та Європейського союзу, що підтверджують відповідну кількість годин/модулів на освітніх платформах, а саме:

- навчальна платформа Національного агентства з питань запобігання корупції - <https://study.nazk.gov.ua/>
- найбільша освітня платформа України «Prometheus» - <https://prometheus.org.ua/>
- платформа дистанційного навчання системи безоплатної правової допомоги - <https://academy.legalaid.gov.ua/>
- платформа «Дія. Цифрова освіта» - https://osvita.diia.gov.ua/courses?param_category
- освітня онлайн-платформа Zrozumilo! - <https://zrozumilo.in.ua/search-courses/>
- відеокурси на навчальній платформі Центру «ЮрФем: освіта» - <https://jurfemosvita.com/videocourse/>
- студія онлайн-освіти «Educational Era» - <https://www.ed-era.com/>
- платформа Online Law School - <https://onlinelawschool.pro/#perelik>

В рамках вивчення дисципліни передбачено можливість проходження наступних курсів:

1. *Онлайн-курс «Зрозуміло про конфлікт інтересів» на освітній платформі PROMETHEUS.* https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:NAZK+COI_SIMPLE+2021_T3/about. 2021 р. (!)
2. *Онлайн-курс «Зрозуміло про конфлікт інтересів» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+ki002+2022-09/about/>
3. *Онлайн-курс «Конфлікт інтересів: від виявлення до врегулювання» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+up003+2023-03/about/>
4. *Онлайн-курс «Викривач у законі» на освітній платформі «Дія. Цифрова освіта».* <https://osvita.diiia.gov.ua/courses/vikrivac-u-zakoni?fbclid=IwAR3zoR7O17sphQ96R6k7YOAGlhaKDOsgpvSG-AcGgmbDyoOC8qYAmZRMisk>
5. *Онлайн-курс «Впливай – викривай!» на освітній платформі «Ed-era».* <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/427> (!)
6. *Онлайн-курс «На захисті прав викривачів» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+up002+2023-02/about/>
7. *Онлайн-курс «Просто про е-декларування» на освітній платформі PROMETHEUS.* https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:NAZK+SED101+2021_T1/about. 2021 р. (!)
8. *Онлайн-курс «Декларуйся-2023» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NACP+ed001+2022-10/about/>
9. *Онлайн-курс «Боротьба з корупцією» на освітній платформі PROMETHEUS.* https://courses.prometheus.org.ua/courses/NAUKMA/ANTICOR101/2015_T2/about (!)
10. *Онлайн-курс «Все про антикорупцію для публічних службовців» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+ak005+2022-11/about/>
11. *Онлайн-курс «Основи антикорупції для всіх і кожного» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+prosvita001+17.07.2022/about/>
12. *Онлайн-курс «Інструменти впливу для громадян» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NACP+ak004+2022-10/about/> (!)
13. *Онлайн-курс «Доброчесна громада» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+ak006+2023-05/about/>
14. *Онлайн-курс «Доброчесна державна служба» на навчальній платформі «Study.NAZK».* <https://study.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NAZK+ak007+2023-05/about/>
15. *Онлайн-курс «Антикорупційний уповноважений»* <https://antycorportal.nazk.gov.ua/study/>
16. *Онлайн-курс від Асоціації юридичних клінік України та EdEra: "Корупція-off: як боротися з корупційними ризиками у вищій освіті".*

В рамках вивчення дисципліни передбачені наступні антикорупційні ігри:

1. Настільна гра «Антикопційна мафія», 2021 р. <http://construct.uacrisis.org/play> (аудиторно)
2. Антикорупційна гра «Що? Де? Коли?», 2021 р. (аудиторно)
3. Антикорупційна гра-розслідування «Слідство веде НАБУ» <https://learn.nabu.gov.ua/> (онлайн)
4. Онлайн-гра «(Не) підкупність» <https://nepidkupnist.in.ua/> (онлайн)
5. Політична гра «Моя громада» <https://game.myhromada.info/>

Тести

1. Визначте повний перелік спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції:

- А) Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції;
- Б) органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції;
- В) органи прокуратури, Національне антикорупційне бюро України;
- Г) Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції.

2. Вкажіть, яка з вказаних ситуацій не охоплюється терміном «корупція» ?

- А) використання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, службових повноважень з метою одержання неправомірної вигоди;

Б) порушення службовою особою обов'язку повідомити про наявність реального чи потенційного конфлікту інтересів;

В) обіцянка неправомірної вигоди службовій особі з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень;

Г) надання неправомірної вигоди третім особам на вимогу службової особи з метою схилити цю особу до використання пов'язаних з її службовими повноваженнями можливостей.

3. Вкажіть статус Національного агентства з питань запобігання корупції.

А) консультативно-дорадчий орган з питань антикорупційної політики при Президентові України;

Б) колегіальний центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику;

В) спеціально уповноважений орган з питань запобігання корупції, підпорядкований Раді національної безпеки і оборони;

Г) орган судової гілки влади, відповідальний за кримінальне переслідування корупційних злочинів.

4. Які дії зобов'язані здійснити уповноважені особи Національного агентства з питань запобігання корупції у випадку виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією?

А) звернутися до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з обґрунтованим висновком для складення протоколу про таке правопорушення;

Б) поінформувати спеціально уповноважений підрозділ Служби безпеки України для складення протоколу про таке правопорушення;

В) скласти протокол про таке правопорушення, який направляється до суду згідно з рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції;

Г) повідомити про це керівника правопорушника для ініціювання складення протоколу про таке правопорушення спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції.

5. Хто з наведених суб'єктів визначає Антикорупційну стратегію, тобто засади антикорупційної політики?

А) Президентом України;

Б) Кабінетом Міністрів України;

В) Радою національної безпеки і оборони України;

Г) Верховною Радою України.

6. Визначте алгоритм дій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, прийняття якого заборонено законом?

А) відмовитися від пропозиції; за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; залучити свідків; письмово повідомити про пропозицію керівника та спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції;

Б) прийняти вигоду або подарунок; ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; повідомити про це керівника та спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції;

В) прийняти вигоду або подарунок; за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; залучити свідків; передати його спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції;

Г) відмовитися від пропозиції без повідомлення будь-яких суб'єктів; попередити особу, яка зробила пропозицію, про можливу відповідальність.

7. На які з перелічених видів діяльності не поширюється заборона займатися іншою оплачуваною діяльністю, крім виконання функцій держави або місцевого самоврядування?

А) суддівська практика із спорту;

Б) адвокатська діяльність;

В) аудиторська діяльність;

Г) професійна оціночна діяльність.

8. Що передбачає самотійне врегулювання конфлікту інтересів відповідно до закону?

А) направлення до Національного агентства з питань запобігання корупції запиту щодо роз'яснення на предмет наявності або відсутності конфлікту інтересів;

Б) позбавлення відповідного приватного інтересу з наданням підтверджуючих документів керівнику;

В) утримання від вчинення дій чи прийняття рішень в умовах конфлікту інтересів;

Г) внесення керівнику пропозицій щодо заходів врегулювання конфлікту інтересів та їх реалізація за умови погодження керівником.

9. Який з перелічених механізмів не належить до заходів зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів?

А) переведення особи на іншу посаду;

Б) самостійне позбавлення особою приватного інтересу, у зв'язку з яким виник конфлікт інтересів;

В) обмеження доступу особи до певної інформації;

Г) усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті в умовах конфлікту інтересів.

10. Яка з перелічених умов не дозволяє застосувати переведення на іншу посаду особи з метою врегулювання конфлікту інтересів в її службовій діяльності?

А) конфлікт інтересів у діяльності особи має постійний характер;

Б) відсутні вакантні посади, які за своїми характеристиками відповідають особистим та професійним якостям особи, в якій виник конфлікт інтересів;

В) конфлікт інтересів неможливо врегулювати шляхом усунення такої особи від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті, обмеження її доступу до інформації, перегляду її повноважень та функцій;

Г) особа згодна на її переведення на нижчу посаду у зв'язку з наявним у неї конфліктом інтересів.

11. На користь якої категорії осіб заборонено передавати в управління підприємства та корпоративні права у зв'язку з призначенням на посади в органах влади?

А) члени сім'ї особи, яка передає підприємства та корпоративні права;

Б) особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;

В) фізичні особи-підприємці;

Г) інститути спільного інвестування.

12. Який спосіб подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачає Закон України «Про запобігання корупції»?

А) надання паперової форми декларації до Національного агентства з питань запобігання корупції;

Б) шляхом заповнення на офіційному веб-сайті органу, в якому працює суб'єкт декларування;

В) надання паперової форми декларації до кадрового підрозділу;

Г) шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції.

13. На яку категорію осіб не поширюються вимоги закону щодо політично нейтральної поведінки?

А) державні службовці;

Б) члени Національного агентства з питань запобігання корупції;

В) посадові та службові особи органів прокуратури;

Г) виборні особи та особи, які обіймають політичні посади.

14. Яка з перелічених обставин не виступає самостійною підставою для обов'язкового проведення повної перевірки декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування?

А) виявлення у декларації невідповідностей за результатами логічного та арифметичного контролю;

Б) декларація подана службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище, або суб'єктом декларування, який відповідно до затвердженого Національним агентством з питань запобігання корупції переліку займає посаду, пов'язану з високим рівнем корупційних ризиків;

В) несвоєчасне подання декларації;

Г) член сім'ї суб'єкта декларування відмовився надати інформацію для заповнення декларації.

15. Про які зміни у своєму майновому стані суб'єкти декларування зобов'язані повідомляти Національне агентство з питань запобігання корупції?

А) отримання виграшу на суму 50 тис. грн.;

Б) придбання майна на суму 50 тис. грн.;

В) отримання доходу, придбання майна на суму, яка перевищує 50 прожиткових мінімумів, встановлених на 1 січня відповідного року;

Г) законодавство не передбачає обов'язку щодо такого повідомлення.

16. Яка особа відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» є викривачем?

А) особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, повідомляє про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою;

Б) посадова особа Національного агентства з питань запобігання корупції;

В) особа, до кола посадових обов'язків якої входить викриття фактів корупції;

Г) працівник правоохоронного органу, якому повідомляють про виявлені факти корупції.

17. Який з перелічених документів не подається для проведення спеціальної перевірки?

А) копія паспорта громадянина України;

Б) довідка про допуск до державної таємниці (у разі його наявності);

В) медична довідка про стан здоров'я за формою, затвердженою Міністерством охорони здоров'я України, щодо перебування особи на обліку в психоневрологічних або наркологічних закладах охорони здоров'я;

Г) копія трудової книжки.

18. До якого числа щорічно суб'єкти, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», зобов'язані подавати декларацію за минулий рік?

А) до 1 квітня;

Б) до 1 травня;

В) до 1 вересня;

Г) до 31 грудня.

19. Що таке правопорушення, пов'язане з корупцією?

А) різновид корупційного правопорушення, за яке настає виключно адміністративна відповідальність;

Б) суміжне до корупційного правопорушення діяння, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність, вчинене суб'єктом, зазначеним у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»;

В) діяння, що не містить ознак корупції, але за яке настає виключно адміністративна відповідальність;

Г) діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

20. Що таке реальний конфлікт інтересів?

А) суперечність між особистими інтересами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та інтересами фізичних або юридичних осіб;

Б) наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

В) наявність будь-якого майнового чи немайнового інтересу особи, у тому числі зумовленого особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи

юридичними особами, у тому числі тих, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях;

Г) суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

21. Які правила етичної поведінки передбачені Законом України «Про запобігання корупції»?

- А) пріоритет інтересів;
- Б) компетентність і ефективність;
- В) нерозголошення інформації;
- Г) усі відповіді правильні.

22. Що з наведеного не належить до передбачених законом заходів щодо захисту осіб, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції ?

А) обов'язок державних органів забезпечувати умови для повідомлень їх працівниками про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою;

Б) заборона притягнення до дисциплінарної відповідальності особи у зв'язку з повідомленням нею про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою;

В) можливість повідомлення працівником відповідного органу про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» без зазначення авторства (анонімно);

Г) виплата викривачу матеріальної винагороди у розмірі 50 % від розміру можливої шкоди, заподіяною якою вдалося запобігти внаслідок його повідомлення про правопорушення.

23. Подані декларації включаються до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що формується та ведеться:

- А) Національним агентством з питань запобігання корупції у визначеному ним порядку;
- Б) Національним антикорупційним бюро України у визначеному ним порядку;
- В) Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою у визначеному нею порядку;
- Г) Конституційним Судом України у визначеному ним порядку.

24. Національне агентство з питань запобігання корупції проводить щодо декларацій, поданих суб'єктами декларування, такі види контролю:

- А) щодо правильності та повноти заповнення;
- Б) щодо правильності та форми заповнення;
- В) щодо правильності та якості заповнення;
- Г) щодо правильності та об'єктивності заповнення.

25. У разі якщо міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про запобігання і протидію корупції, застосовуються правила:

- А) міжнародних договорів;
- Б) національних договорів;
- В) антикорупційної програми;
- Г) міжнародних і національних договорів.

4.4. Забезпечення освітнього процесу

Вимагає використання ноутбуку, проектору, програми для створення презентацій Microsoft PowerPoint.

4. Підсумковий контроль

Підсумковий контроль здійснюється у формі екзамену. Критерії оцінювання: аргументована, логічна, повна відповідь; вільне володіння матеріалом всього навчального курсу; оперування відповідними понятійними інструментами, використання юридичних термінів; вміння встановити зв'язок між теоретичною «базою» та практикою фінансового права в Україні; вміння аналізувати конкретні проблеми фінансового права; залучення до відповіді самостійно опрацьованої

літератури; вміння аналізувати нормативні документи та користуватися знаннями нормативних актів для рішення конкретних правових норм фінансового права.

5. Критерії оцінювання та засоби діагностики результатів навчання

Денна форма

№	Вид діяльності (завдання)	Максимальна кількість балів
1	Робота на семінарських (групових) заняттях (7 занять * 5 бали), в тому числі: - опитування, виступи, участь у тренінгах (мінімум 5 на семестр), - вирішення ситуаційних, практичних завдань - тестування	10 15 10
2	Реферати, доповіді, презентації (5 балів*3)	10
3	Науково-дослідна робота, написання тез	15
4	Залік	30
	Всього	100

Критерії оцінювання

Опитування та виступи на семінарських (групових) заняттях – форма контролю, яка дозволяє оцінити вміння студентів самостійно опрацювати матеріал та викладати його, відповідати на запитання викладача та колег. Максимальна оцінка за відповідь на семінарському занятті – 3 бали. Критерії оцінювання опитування: аргументація і правова регламентація відповіді; обсяг відтвореної інформації та її співвідношення до обсягу повної інформації з даного питання; обсяг додаткової інформації, здобутої студентом, та доцільність її використання; частота допомоги викладача; кількість помилок (помилки, недоліків, неточностей) у відповіді; логічний зв'язок відтвореної інформації.

Оцінка 3 бали ставиться у випадку:

- студент вільно володіє, визначеними програмою, знаннями й уміннями;
- правильно і в достатній кількості добирає необхідні для відповіді факти;
- висловлює власне ставлення до навчального матеріалу;
- відповідь чітка і завершена;
- мова добра.

Оцінка 2-2,5 бали ставиться у відповідності з попередніми вимогами, але:

- студент має незначні ускладнення при використанні визначених програмою знань і умінь;
- при доборі фактів припускається незначних помилок;
- власне ставлення студентом висловлюється, але в аргументації зустрічаються окремі неточності;
- мова добра.

Оцінка 1-1,5 бал ставиться в такому випадку:

- студент користується лише окремими знаннями й уміннями;
- порушує логіку викладу;
- відповідь недостатньо самостійна;
- аргументація слабка;
- є суттєві помилки в знанні фактичного матеріалу та висновках;
- мова спрощена.

Оцінка 0-0,5 бали ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу, відсутності будь-якої логіки викладу, а саме:

- студент не володіє необхідними для здійснення завдання уміннями;

- головного фактичного матеріалу не знає.

Підготовка доповіді, реферату, презентації

Критерії оцінювання доповіді, реферату: вступ, у якому визначено актуальність запропонованої проблеми; основна частина, в якій стисло розкривається наукова ідея автора, її теоретичне та практичне обґрунтування та авторське бачення проблеми; висновки та рекомендації щодо подальшого вирішення проблеми; системність і лаконічність викладення матеріалу, уміння вести наукову дискусію; цілісність, логічність та науковість представленого матеріалу.

Інформаційною основою для підготовки презентації є додаткові джерела літератури до відповідної теми, а також самостійний підбір статистичного матеріалу, що подається у вигляді таблиць, діаграм, рисунків, які презентуються через програму Power Point. Оцінювання результатів виконання презентації здійснюється за системою критеріїв: повнота розкриття змісту дослідження; адекватність виявлених закономірностей статистичним даним; повнота використання статистичного та аналітичного інструментарію; обґрунтованість зроблених висновків та наявність власних узагальнень за результатами наукових публікацій та статистичних даних.

Перелік тем доповідей, рефератів, презентацій подано до планів лекційних та семінарських занять. Доповідь повинна бути завантажена у систему Moodle до її захисту. Критеріями оцінювання доповіді виступають:

- усна презентація доповіді на семінарському занятті. Критерії аналогічні критеріям опитування на групових заняттях (50%);
- повнота відповідей на питання поставленні після презентації доповіді (50% оцінки).

Вирішення ситуаційних, практичних завдань

Вирішення *ситуаційні завдання*, відбувається здійснюється шляхом правового аналізу. Ситуаційні вправи виконуються в довільній формі, але необхідними вимогами виконання і критеріями оцінювання є конкретність відповідей та їх обґрунтованість на основі теоретичного та нормативно-правового матеріалу. Максимальна оцінка за вирішене ситуаційне завдання – 0,5 балів (кількість завдань в одній практичній роботі – максимум 6), складання проекту документу – 3 бали (за семестр - 3 проекти документів).

Критерії оцінювання практичного завдання (задача та складання проектів документів): встановлення правового змісту наведених в умовах завдання фактичних обставин; формулювання власної правової оцінки у відповідній формі; обґрунтування здійсненої правової оцінки; активність та результативність роботи; логічність та послідовність розв'язування завдання.

Науково-дослідна, творча робота

Направлена на вироблення у студентів навиків роботи з першоджерелами, вміння орієнтуватися в законодавстві України, самостійно робити висновки з проблематики, яка була висвітлена в індивідуальній навчально-дослідній роботі. Змістом ІНДЗ є завершена теоретична або практична робота у межах навчальної програми курсу на основі знань, умінь, навичок які студенти отримали під час занять і охоплюють декілька тем або весь курс.

Критерії оцінювання: обґрунтованість, ступінь розкриття сутності питань; уміння працювати з дослідженнями, юридичною літературою, систематизувати й структурувати матеріал; логічна завершеність викладу матеріалу; юридична грамотність, посилання на нормативно-правові акти та наукові статті.

6. Рекомендовані джерела інформації

6.1. Основні:

1. Стамбульський план дій з боротьби проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966_001-04#Text
2. Конвенція з боротьби з підкупом посадових осіб іноземних держав у разі проведення міжнародних ділових операцій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_154#Text
3. Конвенції про боротьбу з корупцією, яка торкається посадових осіб європейських співтовариств або посадових осіб держав-членів ЄС від 26.05.1997 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT> (дата звернення 18.12.2023).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o430
5. Convention against corruption involving public officials. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133027>
6. Convention on the fight against corruption involving EU officials or officials of EU countries. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A41997A0625%2801%29>
7. DIRECTIVE (EU) 2017/1371 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017L1371>
8. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_172#Text
9. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text
10. Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text
11. Європейська судова мережа. Офіційний сайт Євроюсту. URL: <http://www.eurojust.europa.eu/pages/home.aspx> (дата звернення 18.12.2023).
12. Додаток XLIV до Угоди про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: <https://eu-ua.org/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu/dodatky-rozdil-vi/borotba-z-shakhraistvom> (дата звернення 18.12.2023).
13. Рамочне рішення Ради № 2003/568/ПДВ про боротьбу з корупцією у приватному секторі від 22.06.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_945 (дата звернення 18.12.2023).
14. Регламент Ради (Євросоюз) 2017/1939 від 12.10.2017 р., що запроваджує посилену співпрацю стосовно створення Європейської прокуратури (ЄП) 30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid> (дата звернення 18.12.2023).
15. Рішення Комісії від 28.04.1999 р. № 1999/352/ЄС про заснування Європейського бюро боротьби з шахрайством (OLAF). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>(дата звернення 18.12.2023).
16. Звіт за результатами оцінки України. Четвертий раунд оцінювання. Група держав проти корупції (GREGO). URL: <https://rm.coe.int/grecoeval4rep-2016-9-fourth-evaluation-round-corruption-prevention-in-/1680737207>(дата звернення 18.12.2023).
17. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами // http://www.eurorexhi.kiev.ua/ukrainian/ukraine_eu/020.html.
18. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
19. Про запобігання корупції: ЗУ від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1700-18> (дата звернення 18.12.2023).
20. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: ЗУ від 30.06.1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення 18.12.2023).

21. Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції: Указ Президента від 18.11.2005 р. № 1615. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1615/2005p> (дата звернення 18.12.2023).

22. Антикоруptionні стратегії: впровадження та моніторинг реалізації в різних країнах (2020 р.). URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XCMF.pdf

Додаткові:

1. Актуальні проблеми протидії корупції: монографія / за заг. ред. В. І. Борисова. Харків. 2012. 221 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wpcontent/uploads/2019/02/monograf_korupcia_17_10_18.pdf

2. Бусол О. Ю. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією : монографія. Кіровоград : ТОВ "Поліграф-Сервіс", 2010, 628 с.

3. Бусол О.Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2015. 501 с.

4. Бусол О., Романюк Б. Організована злочинність в Україні. Від примітивізму до професійної витонченості (реанімація забутої проблеми, яка набула рафінованого вигляду). Частина 12. Корумпованість законодавчої гілки влади, або Як знизити рівень проявів фонових явищ? *Юридичний вісник України*. 2021. № 32(1360). С. 12–13.

5. Грига М. Система антикорупційних органів Польщі. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.). Київ. НАВС, 2020. С. 72–74.

6. Довженко Я. М. Міжнародно-правові стандарти протидії корупційним злочинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 45–48

7. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка і В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2016. 524 с.

8. Запобігання корупції : підручник. Головкін Б. М. та ін. / за заг. ред. Б. М. Головкіна; Харків : Право, 2019. 296 с.

9. Кісілевич-Чорнойван О. М., Шашкова-Журавель І. О. Правові аспекти протидії корупції на міжнародному рівні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2018. № 1. С. 31–42.

10. Костенко Б. О., Кухарук А. В. Імплементация європейських стандартів запобігання та боротьби з корупцією в національне законодавство: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 60 с.

11. Куровська І. А. Огляд стандартів ЄС у сфері боротьби з корупцією: правові аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3-2. С. 249–256. URL: <http://nvppr.in.ua/vip/2020/3-2/46.pdf>

12. Милосердна І. М. Антикоруptionна політика: міжнародні стандарти та досвід країн східної Європи. *Політичне життя*. 2020. № 4. С. 30–38.

13. Новіков О. Світовий досвід функціонування спеціалізованих антикорупційних органів. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. 2015. Вип. 43. С. 52–57.

14. Половинкіна Р. Ю. Роль міжнародних організацій у боротьбі з корупцією: теоретичний аспект. *Право та державне управління*. 2019 № 2 (35). Т. 1. С. 24–29. URL: http://www.pdujournal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_1/6.pdf

15. Принципи запобігання корупції у праві Європейського Союзу та їхня реалізація в європейських державах. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/pryntsyry-zapobigannya-koruptsiyi-u-pravi-yevropeyskogo-soyuzuta-yikhnya-realizatsiya-v-yevropeysky

16. Пентегов В. А. Механізм формування в суспільстві нетерпимості до виявів корупції. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/9700/1>

17. Підбережник Н. Антикоруційна політика в країнах західної Європи: досвід для України. Ефективність державного управління : зб. наук. праць. 2013. Вип. 37. С. 123–132.
18. Рогульський С.С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2005. 20 с.
19. Ростовська К. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4 (12). С. 118–122.
20. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей / Організація економічного співробітництва і розвитку. Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії. 131 с.
21. Супрун Т. М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. *Міжнародний юридичний вісник*. 2017. С. 199–204.
22. Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та “політика ідентичності”. Київ : Агентство “Україна”, 2010. 76 с.
23. Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. *Юридичний часопис*. Київ. НАВС, 2015, С. 233–246.
24. Ярмиш О., Мельник Р. Спеціалізовані антикорупційні інституції: світовий досвід та національна модель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 144–155.
25. Anti-corruption instruments and the OECD guidelines for multinational enterprises. URL: <https://www.oecd.org/corporate/mne/2638728.pdf>
26. Ferguson G. Global corruption: Law, theory & practice. Third Edition. Victoria, BC: University of Victoria, 2018. 1194 p.
27. Vlassis D. The United Nations Convention against Corruption: Overview of its contents and future action. URL: https://unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No66/No66_15VE_Vlassis1.pdf
28. Szarek-Mason P. The European Union’s Fight Against Corruption The evolving policy towards Member States and candidate countries. Cambridge University Press, 2010. 305 p. P. 88.
29. Brooks G., Walsh D., Lewis C., Kim H. Preventing Corruption: investigation, inforcement and governance. London : Palgrave Macmillan, 2013. 211 p.
30. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee. Fighting Corruption in the EU. Brussels : European Commission, 06.06.2011. 18 p. P. 2.
31. Lusha A., Mziu Xh., & Brahim F. (2015). Financial management in the public sector. *European Scientific Journal*, 11(7), 186–197. URL: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/5315/5124> (дата звернення 10.12.2023).
32. Directorate-General for Budget Compendium of the public internal control systems in the EU Member States 2014 URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f5d1aca3-f349-11e6-8a35-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-190639133> (дата звернення 10.12.2023).
33. European Commission (2011). Compendium of the public internal control systems in the EU Member States 2012. URL: http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2011/compendium_27_countries_en.pdf (дата звернення 11.12.2023).

Інформаційні ресурси

1. www.rada.gov.ua - офіційний сайт Верховної Ради України.
2. www.kmu.gov.ua - офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
3. www.nbuv.gov.ua - електронний каталог Національної бібліотеки України ім. Вернадського.
4. www.library.ukma.kiev.ua - електронний каталог наукової бібліотеки НаУКМА.
5. www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index - офіційний сайт Державної фінансової інспекції України.
6. <http://www.president.gov.ua/> -преЗНеНТ України: офіційне інтернет-представництво.
7. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://rada.gov.ua/ru>].
8. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL:<http://www.kmu.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/>.
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:<http://www.minfin.gov.ua/>.

11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [URL:http://www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/)
12. Офіційний сайт Національного банку України [URL:http://www.bank.gov.ua/control/uk/index](http://www.bank.gov.ua/control/uk/index)
13. Офіційний сайт Національної парламентської бібліотеки [URL:http://nplu.org/](http://nplu.org/).
14. Офіційний сайт Наукової бібліотеки ім. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка [URL:http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3](http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/title4.php3).
15. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [URL:http://www.fg.gov.ua](http://www.fg.gov.ua)
16. <http://europa.eu.int/>
17. <http://www.europexxi.kiev.ua/>
18. <http://www.comparativelaw.kiev.ua/>
19. <http://www.e-ukraine.org.ua/>
20. <http://www.eu-ukraine.kharkov.ua/>
21. <http://www.delukr.cec.eu.int>
22. europa.eu.int/comm/external_relation/Ukraine/intro/index.htm